

PHÁT HUY VAI TRÒ CỦA GIA ĐÌNH TRONG GIÁO DỤC THỂ HỆ TRẺ Ở VIỆT NAM HIỆN NAY

LÊ XUÂN ĐỨC*

Ngày nhận: 24/02/2023

Ngày phản biện: 06/03/2023

Duyệt đăng: 15/4/2023

Tóm tắt: Gia đình là một thiết chế xã hội quan trọng, là tế bào của xã hội. Sự phát triển của gia đình vừa thể hiện trình độ phát triển của xã hội, vừa thúc đẩy xã hội phát triển thông qua các chức năng của mình mà nổi bật là chức năng giáo dục. Trên cơ sở làm rõ nội dung giáo dục gia đình đặc biệt là các đặc trưng riêng, tạo nên sự khác biệt về hiệu quả giáo dục đối với thế hệ trẻ, bài viết nêu lên một số vấn đề đặt ra và giải pháp phát huy hơn nữa vai trò của giáo dục gia đình đối với thế hệ trẻ ở Việt Nam trong thời gian tới.

Từ khóa: Gia đình; giáo dục; giáo dục gia đình; thế hệ trẻ; vai trò gia đình; Việt Nam.

Đặt vấn đề

Trong cuộc đời mỗi con người, gia đình luôn giữ một vị trí rất đặc biệt, vừa thiêng liêng vừa gần gũi. Giáo dục trong gia đình gần gũi, lâu dài, thường xuyên thông qua hoạt động sinh hoạt đời thường. Tuy nhiên, những ảnh hưởng của mặt trái kinh tế thị trường, xu thế toàn cầu hóa ngày càng sâu rộng, sự bùng nổ của công nghệ thông tin đã và đang tác động nhiều mặt đến thế hệ trẻ, đặt ra yêu cầu cần phải phát huy hơn nữa vai trò giáo dục của gia đình trong tình hình hiện nay.

1. Đặc trưng của giáo dục gia đình đối với thế hệ trẻ

Luật Hôn nhân và Gia đình năm 2014 nêu rõ: “Gia đình là tập hợp những người gắn bó với nhau do hôn nhân, quan hệ huyết thống hoặc quan hệ nuôi dưỡng, làm phát sinh các quyền và nghĩa vụ giữa họ với nhau theo quy định của Luật”[4, tr.2]. Theo Từ điển Tiếng Việt, “Gia đình là tập hợp người cùng sống chung thành một đơn vị nhỏ nhất trong xã

hội, gắn bó với nhau bằng quan hệ hôn nhân và dòng máu, thường gồm có vợ chồng, cha mẹ và con cái”[3, tr.615]. Sự phát triển của xã hội làm cho gia đình phát triển theo, ngoài quan hệ hôn nhân, huyết thống, gia đình ngày nay còn được hình thành trên cơ sở quan hệ nuôi dưỡng.

Gia đình là môi trường giáo dục đầu tiên có tầm quan trọng quyết định đến việc hình thành và phát triển nhân cách nói chung, phẩm chất đạo đức nói riêng của cá nhân. Trên bình diện nhân cách, gia đình chính là thiết chế đầu tiên có chức năng giáo dục con người. Đảng Cộng sản Việt Nam khẳng định: “Gia đình là tế bào của xã hội, là cái nôi thân yêu nuôi dưỡng cả đời người, là môi trường quan trọng giáo dục nếp sống và hình thành nhân cách. Các chính sách của Nhà nước phải chú ý tới xây dựng gia đình no ấm, hòa thuận, tiến bộ. Nâng cao ý thức về nghĩa vụ gia đình đối với mọi lớp người”[1, tr.145].

Giáo dục gia đình là sự tác động có hệ thống của những thành viên lớn tuổi trong

* Trường Đại học Chính Trị, Bộ Quốc phòng.

gia đình và toàn bộ nếp sống của gia đình tới các thành viên nói chung và thế hệ trẻ nói riêng. Đó là toàn bộ những tác động của gia đình đến sự hình thành và phát triển nhân cách con người, trước hết là trẻ em. Giáo dục gia đình diễn ra liên tục trong suốt cuộc đời mỗi con người với những đặc trưng riêng, tạo nên sự khác biệt về hiệu quả giáo dục đối với thế hệ trẻ, cụ thể:

Một là, diễn ra liên tục, lâu dài trong suốt cuộc đời mỗi con người

Giáo dục gia đình theo suốt cuộc đời mỗi con người từ khi cất tiếng khóc chào đời, đến khi trưởng thành, tự lập. Khi còn nhỏ, giáo dục gia đình định hình cách ứng xử, lời ăn tiếng nói, thái độ lễ phép với người lớn tuổi, yêu thương và nhường nhịn anh chị em. Lớn lên đi học, cùng với giáo dục nhà trường, trẻ chịu tác động lớn từ giáo dục gia đình qua sự điều chỉnh hành vi của ông bà, bố mẹ, học hỏi cách ứng xử, giao tiếp xã hội của thế hệ đi trước, nền nếp gia phong trong gia đình. Khi lớn lên, trưởng thành, tự lập, mỗi người cũng luôn chịu tác động từ giáo dục gia đình. Đó là giữ gìn nền nếp gia phong, là sự quan tâm, động viên khích lệ, sẻ chia, truyền đạt kinh nghiệm ứng xử, kỹ năng sống, kỹ năng giải quyết những vướng mắc, khó khăn trong cuộc sống.

Hai là, nội dung phong phú, đa dạng, trong đó quan trọng nhất là giáo dục đạo đức

Sự đa dạng này xuất phát từ sự đa dạng của chủ thể giáo dục bao gồm cả thành phần (ông bà, bố mẹ, anh chị), tuổi tác, giới tính đến trình độ, địa vị xã hội, nghề nghiệp, chuyên môn... Nội dung giáo dục gia đình rất phong phú, từ giáo dục đạo đức đến giáo dục học tập văn hóa, giáo dục kỹ năng, thái độ với lao động, giáo dục thẩm mỹ, giới tính.

Đó là những yếu tố của vấn đề văn hóa gia đình và văn hóa cộng đồng nhằm tạo lập và phát triển nhân cách con người như đạo đức, lối sống, cách ứng xử, tri thức lao động và khoa học, phù hợp với yêu cầu xã hội trong từng giai đoạn nhất định. Trong đó, giáo dục đạo đức, giáo dục nền nếp gia phong, gia lễ là nội dung quan trọng nhất. Trong môi trường giáo dục gia đình, ông bà, cha mẹ truyền dạy cho con cháu những giá trị đạo đức cao đẹp của dân tộc về công cha nghĩa mẹ, tình yêu quê hương đất nước, yêu thương con người, kính trên nhường dưới, tôn sư trọng đạo, sống có tình nghĩa... từ đó hình thành, củng cố và phát triển nhân cách của thế hệ trẻ.

Ba là, xuất phát từ tình cảm và thông qua tình cảm

Đây là thế mạnh vượt trội của giáo dục gia đình so với các thiết chế xã hội có chức năng giáo dục khác. Đặc trưng này xuất phát từ chính nguồn gốc hình thành gia đình, là sợi dây tình cảm liên kết các thành viên thông qua quan hệ hôn nhân, huyết thống và nuôi dưỡng. Giáo dục gia đình dựa trên tình cảm yêu thương vô bờ bến của ông bà, cha mẹ đối với con cái. Giáo dục thông qua tình cảm là phương thức tác động chủ yếu của giáo dục gia đình đến thế hệ trẻ. Đó là thông qua sự chăm sóc ân cần, sự khuyên răn, dạy bảo tận tình, sự quan tâm, sẻ chia, động viên, khuyến khích đối với thế hệ trẻ. Giáo dục gia đình chú trọng nêu gương của các thế hệ đi trước, làm cho thế hệ trẻ nhận thức, học hỏi, làm theo, dần hình thành nên thói quen, nếp sống, nhân cách của mình. Ngay cả trong những quy định nền nếp gia phong, hình thức trách phạt, kỷ luật của giáo dục gia đình cũng bằng tình cảm, trên cơ sở đồng tình, chấp thuận tự nhiên “nhằm xây

dựng gia đình kiểu mẫu ông bà, cha mẹ mẫu mực, con cháu thảo hiền, vợ chồng hòa thuận, anh chị em đoàn kết, thương yêu nhau” [2, tr.69].

Có thể thấy, giáo dục gia đình tác động sâu sắc, toàn diện, lâu dài đến sự phát triển toàn diện của thế hệ trẻ, đặc biệt là đối với đạo đức, nhân cách. Bằng sự yêu thương vô điều kiện của ông bà, cha mẹ đối với thế hệ trẻ nhưng giá trị giáo dục lại được thấm thấu một cách tự nhiên, lâu dài, sâu sắc đối với mỗi cá nhân. Giáo dục gia đình đối với thế hệ trẻ ngày càng quan trọng trong giai đoạn hiện nay.

2. Một số vấn đề đặt ra và giải pháp phát huy vai trò của giáo dục gia đình đối với thế hệ trẻ ở Việt Nam trong giai đoạn hiện nay

2.1 Một số vấn đề đặt ra đối với giáo dục thế hệ trẻ trong gia đình ở Việt Nam trong giai đoạn hiện nay

Một là, giáo dục đạo đức trong các gia đình hiện nay đang có sự bất cập về nội dung và phương pháp

Từ truyền thống đến hiện đại, giáo dục đạo đức luôn được coi trọng trong các gia đình ở Việt Nam. Tuy nhiên, thực tế cho thấy, một bộ phận thế hệ trẻ hiện nay đang có biểu hiện không ngoan ngoãn, lễ phép, vâng lời bố mẹ và sự khuyên bảo của những người lớn tuổi như trước đây. Một bộ phận giới trẻ hỗn láo với cha mẹ, vô lễ với thầy cô; sa vào các tệ nạn xã hội: Ma túy, mại dâm, cướp giật, đua xe trái phép, nghiện game... Tình cảm giới trẻ với các thành viên trong gia đình như ông bà, cô dì, chú bác có biểu hiện mờ nhạt. Trong quan hệ với anh chị em, nhiều bạn trẻ biểu thị sự ích kỉ, so đo, tị nạnh, chỉ nghĩ đến lợi ích cá nhân.

Lý giải cho thực trạng này có nhiều nguyên nhân, trong đó sự giảm sút từ giáo dục gia đình là nguyên nhân quan trọng. Gia đình hạt nhân, ít thế hệ ngày càng phổ biến, bố mẹ bận rộn làm ăn kinh tế, ít thời gian quan tâm đến con cái, cùng với đó là tâm lý quá phụ thuộc giáo dục nhà trường, xã hội dẫn tới phó thác việc giáo dục con cái cho thầy, cô giáo, các tổ chức xã hội. Sự thiếu gương mẫu của một số bậc làm cha, mẹ trong lối sống, đối nhân xử thế, tình cảm vợ chồng, quan hệ với anh em, họ hàng... cũng khiến cho hiệu quả giáo dục của gia đình đối với thế hệ trẻ bị giảm sút. Xu thế gia tăng tình trạng ly hôn, bạo lực gia đình đã làm cho một bộ phận giới trẻ chán nản, buông thả dẫn tới sa vào con đường phạm pháp. Một bộ phận gia đình sử dụng phương pháp giáo dục tiêu cực, quản lý thái quá, khắt khe, cách ly con khỏi môi trường xã hội, bạn bè... dẫn tới biểu hiện nhút nhát, sợ hãi hoặc lì lợm, bất cần. Dù có nhiều nguyên nhân, song sự giảm sút các giá trị đạo đức ở giới trẻ hiện nay có nguyên nhân cơ bản từ sự giảm sút giáo dục đạo đức trong gia đình.

Hai là, giáo dục học tập văn hóa đã được các gia đình chú ý đầu tư nhưng không đồng đều giữa các vùng, miền, giới

Ngày nay, việc nâng cao trình độ văn hóa được hầu hết các gia đình coi là chìa khóa để thành công, là hành trang của thế hệ trẻ khi bước vào cuộc sống tự lập. Chính vì thế, việc quan tâm giáo dục văn hóa được thể hiện rõ nét ở hầu hết các gia đình như: Quan tâm, liên hệ chặt chẽ với thầy cô; tạo điều kiện thời gian, vật chất; cùng học với con cái... Nhờ đó đã tạo điều kiện cho thế hệ trẻ phát triển toàn diện, trở thành công dân tốt, có ích cho xã hội. Tuy nhiên, vấn đề đặt ra ở đây là một số

gia đình đòi hỏi quá cao so với năng lực thực tế của con cái, sử dụng phương pháp gò ép, tạo áp lực làm cho giới trẻ bị quá tải, ức chế tâm lý, dẫn tới hậu quả khôn lường. Giáo dục học tập văn hóa trong các gia đình ở nông thôn, miền núi gặp nhiều khó khăn do hạn chế điều kiện kinh tế, cơ sở hạ tầng.

Ba là, giáo dục lao động và rèn luyện tính tự lập cho thế hệ trẻ trong gia đình còn nhiều hạn chế

Vấn đề này diễn ra theo hai xu hướng. Ở các gia đình có điều kiện kinh tế khá giả, nhất là ở thành thị, con trẻ hầu như không phải tham gia lao động các công việc trong gia đình, chủ yếu tập trung cho việc học tập. Cha mẹ bao bọc, thậm chí cách ly con trẻ ra khỏi các mối quan hệ xã hội do tâm lý cảnh giác trước tác động tiêu cực từ tệ nạn xã hội. Xu hướng này dẫn tới sự phụ thuộc, ỷ lại, thói quen lười lao động và thiếu kỹ năng sống khi giao tiếp xã hội. Ở xu hướng khác, trong các gia đình khó khăn về kinh tế, giới trẻ thường phải lao động từ sớm, thậm chí làm những công việc quá sức, độc hại. Không những ít có điều kiện học tập nâng cao trình độ văn hóa, trẻ còn phải tiếp xúc sớm với môi trường xã hội nhiều phức tạp khi chưa được trang bị kiến thức cần thiết hoặc thiếu sự quan tâm, hướng dẫn của gia đình dẫn tới sự phát triển lệch lạc về nhân cách, hành vi.

2.2 Một số giải pháp phát huy vai trò của gia đình đối với giáo dục thế hệ trẻ trong giai đoạn hiện nay

Một là, xây dựng gia đình ấm no, bình đẳng, tiến bộ, hạnh phúc bền vững là cơ sở cho việc nâng cao vai trò của giáo dục gia đình

Tập trung phát triển kinh tế hộ gia đình, nâng cao đời sống vật chất, kết hợp với thực hiện chính sách kế hoạch hóa gia đình. Xây

dựng mối quan hệ bình đẳng giữa vợ - chồng, cha mẹ - con cái, anh - chị - em, tạo bầu không khí gần gũi, cởi mở, hòa thuận, kết hợp giữ gìn và phát huy các giá trị văn hóa đạo đức tốt đẹp của truyền thống dân tộc. Khắc phục những hạn chế của tập tục lạc hậu, thói quen xấu, tạo môi trường văn hóa lành mạnh, tiến bộ trong từng gia đình, phù hợp với sự phát triển chung của toàn xã hội. Nhà nước cần có định hướng, chính sách hỗ trợ cụ thể, phù hợp với đặc điểm gia đình từng vùng miền để thực hiện được mục tiêu, giải pháp này.

Hai là, tăng cường sự phối hợp giữa gia đình với nhà trường và xã hội trong việc giáo dục thế hệ trẻ

Thực hiện mỗi kết hợp này sẽ góp phần thúc đẩy hiệu quả giáo dục của gia đình với thế hệ trẻ. Việc kết hợp, liên lạc chặt chẽ với nhà trường để gia đình nắm vững được mục đích, nhiệm vụ giáo dục đào tạo người công dân mới, từ đó có những định hướng đúng đắn về tư tưởng, chính trị, đạo đức trong giáo dục con cái.

Để phát huy vai trò giáo dục gia đình trong mối quan hệ này đòi hỏi các bậc cha mẹ cần tham gia tích cực vào tổ chức hội phụ huynh; duy trì mối quan hệ đều đặn giữa gia đình và nhà trường nhiều hình thức; quan tâm, tạo điều kiện thuận lợi cho trẻ sinh hoạt trong các tổ chức Đoàn, Đội....

Ba là, nâng cao trình độ tri thức và năng lực giáo dục cho các bậc cha mẹ

Hiệu quả giáo dục gia đình với thế hệ trẻ phụ thuộc rất lớn bởi trình độ, phương pháp sư phạm của các bậc cha mẹ. Cùng với sự nỗ lực của cá nhân tăng cường các bậc cha mẹ cần có chính sách hỗ trợ, khuyến khích trẻ tự học, nâng cao trình độ; giáo dục phù hợp với

độ tuổi, đặc điểm tâm lý của thế hệ trẻ; tăng cường tham gia những hoạt động tuyên truyền, tập huấn phương pháp giáo dục con trẻ cho các bậc cha mẹ.

Bốn là, phát huy vai trò nêu gương của người lớn trong gia đình

Giáo dục gia đình được thực hiện bằng tình cảm và thông qua tình cảm, do đó vai trò nêu gương của ông bà, cha mẹ trong gia đình quyết định trực tiếp đến hiệu quả tiếp nhận giáo dục của con cháu. Các thế hệ ông bà, cha mẹ trước hết phải gương mẫu về đạo đức, nhân cách, thông qua lời ăn, tiếng nói, cách giải quyết một cách hài hòa, có văn hóa, chuẩn mực các mối quan hệ trong gia đình và ngoài xã hội. Ông bà, cha mẹ thực sự là tấm gương về tự học, nâng cao trình độ bản thân trong thời đại công nghiệp hóa và cách mạng khoa học công nghệ. Bên cạnh đó, các thế hệ đi trước trong gia đình phải nêu gương sáng về chấp hành Hiến pháp, pháp luật của Nhà nước và thể hiện sâu sắc trách nhiệm với cộng đồng, xã hội: “Ông bà nội, ông bà ngoại có quyền, nghĩa vụ trông nom, chăm sóc, giáo dục cháu, sống mẫu mực và nêu gương tốt cho con cháu” [4, tr.36].

Năm là, đẩy mạnh công tác nghiên cứu khoa học về gia đình và giáo dục gia đình

Nghiên cứu hệ giá trị gia đình cần quán triệt quan điểm của Đảng tại Đại hội XIII là “Tập trung nghiên cứu, xác định và triển khai

xây dựng hệ giá trị quốc gia, hệ giá trị văn hoá và chuẩn mực con người gắn với giữ gìn, phát triển hệ giá trị gia đình Việt Nam trong thời kỳ mới” [2, tr.143]. Định vị được những giá trị gia đình Việt hiện nay là cơ sở bảo đảm phát huy vai trò giáo dục của gia đình đối với thế hệ trẻ. Cần xác định rõ những giá trị cốt lõi, giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp được lưu truyền qua các thế hệ gắn với những giá trị tiến bộ chung của nhân loại, nhất là bình đẳng giới trong gia đình.

Kết luận

Giáo dục gia đình có ý nghĩa quan trọng, giữ vai trò nền tảng để thế hệ trẻ tiếp nhận giáo dục từ các môi trường nhà trường và xã hội. Giáo dục gia đình theo suốt cuộc đời con người với những thế mạnh mà các môi trường giáo dục khác không có được, dựa trên sự kết nối chặt chẽ của sợi dây tình cảm, thông qua tình cảm ruột thịt. Để khắc phục những hạn chế của giáo dục gia đình trong giai đoạn hiện nay, cần sự vào cuộc quyết liệt của cả hệ thống chính trị, của mỗi gia đình, trong đó tập trung nghiên cứu hoàn thiện hệ giá trị gia đình Việt Nam, nâng cao nhận thức của xã hội và từng gia đình về nhiệm vụ giáo dục thế hệ trẻ, tăng cường mối liên hệ gia đình, nhà trường và xã hội... góp phần nuôi dưỡng, giáo dục nhân cách cho thế hệ tương lai của đất nước. ■

Tài liệu tham khảo:

- [1] Đảng Cộng sản Việt Nam (2007), *Văn kiện Đảng toàn tập*, tập 51, Nxb. Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [2] Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, tập I, Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật, Hà Nội.
- [3] Hoàng Phê (chủ biên) (2020), *Từ điển Tiếng Việt*, Nxb. Đà Nẵng, Đà Nẵng.
- [4] Quốc hội nước Cộng hoà xã hội chủ nghĩa Việt Nam (2014), *Luật Hôn nhân và Gia đình*, Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
- [5] Nguyễn Thanh (2020), *Tổng kết Dự án “Đấu tranh phòng, chống tội phạm xâm hại trẻ em, người chưa thành niên vi phạm pháp luật và phòng, chống bạo lực gia đình, mua bán người”*, <https://boconganh.gov.vn>